

կ'անցնի Ռուսիոյ եւ Ստորինը կը մնայ Թուրքիոյ, բայց միանգամայն Ստորին խոտի մզկիթն ալ մէջ ծեղեն կը կիսեն: Այս եւս աղջա տեսայ. բայց որովհետեւ Վերին խոտ իւր յատուկ մզկիթն ունի, ուստի բնակիչներն յիշեալ « երկուց տերանց ծառայայթ », տաճարը թողած են ստորիններուն, այսինքն Ցաճիկ Նպատակայ: Արիշ պարագայ մ'ալ նկատեցի այնտեղ՝ որ տաւջինն նուազ զուարճալի չէ: Մզկիթն երկու կողմը կառուցուած են առասկան եւ տաճակական պահականոցին, ուր երկու կողմէն կը մնան, կամ ճշգրտայն եւս՝ Տաթի է որ մնան, հինգ հինգ զինուոր՝ ըստ որոյման կառավարութեան: Ցաճակական պահակներն իրենց լաւութիւնը գլխաւորութեամբ բոլորն ալ ներկայ էին: Բայց Ռուսոց կողմէ միայն մէկ Տաթի կար: Ռուսական պահակներն ընտրուած են Ռուսի Տպատակ թուրքերէն կազմեալ miliceին կամարը զինուորներէն:

Ռուսական պահակ ինքեթին ընկերութեամբ անցայ եւ Թուրքիոյ սահմանն եւ սկսայ գիտել զեղին տներն ու դրըրը: Նոյն միջոցին չիփութեմէն եւս սիրեց տաճակական պահականոցին մէջ, Ստորին խոտն եւ իւր պահականները սովոր էին տեսնել իմոյն ֆեսուտը մարդէկ, կամ մերձակայ գիւղերէն եւ կամ Արդուրըն Տայ մանր տուեալականներէն: Իսկ երբ յանկարծ իրենց առջեւ նկատեցին մէկն եւրպական հագուստով, ամանային յարգեալ զարարկով եւ ուսածական երկայն կոշիկներով (сапоги) եւ մանաւանդ ակնոցներն աչքին, ամէնքն է միասին թափուեցան իմ կողմն: Պահականոցի իշխարը զիս քաղաքավարութեամբ հրաւիրեց իրեն քով, եւ մտքեց շնչեղներով թէ այնպիսի կերպարանքով մէկը կարող է թուրքերէն խօսիլ, նշանացի կը ինքզինքն ինծեմ քաջադատութիւններ. եւ երբ լսեց ու տեսաւ, որ օտարականին իրմ եւ իւր քով ապշած կեցած գիւղի ժողկէն աւելի մաքուր թուրքերէն կը խօսի, իսկոյն իւր ունեցած միակ աթոռը բերել առաւ ինձ համար, եւ սկսաւ շատ քաղաքավարութեամբ վարուիլ հետո: պաղ խոր ու պտուղ բերել առաւ, եւ բարեկամացաւ: Չափունքն յայտնեցի, որ եւ միայն հետաքրքրութենէն շարժեալ եկած եմ Ստորին խոտը գիտելու, եւ թէ քանի մի որ գործեցով պիտի մնամ Վերին խոտ, ուր պղնձն եւ կապարի հարուստ քանդեր կան: Չափունքն չծածկեցի զարմանքս, որ մինչ տաճակական պահականոցն հինգ պահակական զինուոր ունի՝ առասկանին մէջ հազար մէկ հաս կը գտնուի: « Ոչ, տակաւին, նոցա ալ հինգ են, բայց գնացած են իրենց գիւղերը. երբեմն կը պատահի որ ամէնքն ալ կը հեռանան, եւ այն ժամանակ մինչը ենք որ կը հակնք առասկան պահականոցին ալ. նոյնը՝ թէ եւ ոչ յաճախ՝ մեր քովն ալ կը պատահի: . . . » Այս քաղաքական տեղեկութիւններ ինքեց, եւ մանաւանդ ուղեց գիտեալ երկու սահմանակից պետութեանց՝ Թուրքիոյ եւ Ռուսիոյ յարաբերութեանց այժմեան վիճակը: Եւ ի՞նչ տեղեկութեամբ կարող էր զինք գոհացնել:

Ստորին խոտն մինչեւ Վերին խոտ մէկ ժամու միջոց է. եւ եւս երբ զամբար Թուրքիոյն՝ յայց եկալ Վերին խոտի մզկիթը: Հէնքն անշնան եր. պատերուն վրայ փաղցուած էին առաւ կառավարու-

թեան հրամանագրերն՝ ժողովրդեան ուղղեալ, այսինքն Թուրքերէն գրուած զանազան ներքալ կարգադրութիւններ: Երկու խոտերն ալ ինկած են ահագին ձորի մէջ եւ խորաւորտ անշահ հողի վրայ են կանգնած: Ռուսի մզկիթն առջեւի սպիտակ գալուտի պոցերուն վրայ շատ լաւ տպուկութեամբ կը թողու: Օրն ուրբաթ էր, գիւղէն բովանդակ ժողովուրդը սաղմուխ էին եկած եւ նշուած՝ նոյն տափարակին մէջուղ հակայորէն կանգնած՝ յաղճ սուսղին (շէքը, platane) արմատներուն վրայ: Այս ծառն, որ հաշակուած է բարբր նահանգին մէջ, եւ մինչեւ անգամ մուտ է գտնոր Ցաճակայ նահանգային սաղմուխէն մէջ, 60 թիւ չըրջապատ ունի, ինչպէս եւ շափեցի: Իւր ահագին հասական ու երկնաբեր զաւգաթմարը կատարեալպէս կը համապատասխանէ սոսկի բարձրաց որ գիւղն երկու կողմէն ամրապակած են: Երկու խոտերն է միասին՝ ընդ ամէնն 250 տուն բնակիչ ունին. Վերին խոտն առանձինն 170 տուն՝ ամէնն ալ մահմետականը՝ վրացի ծագմամբ, եւ ընտանեկան լեզու է իրենց՝ վրացերէնը:

Ծէ թաղ միայն չէ խօսիք վրացերէն, այլ թուրքերէն: Թաղերն իրարմ բաժնուած են բնուրներով՝ եւ ձորերով՝ Եւ բնակեցող 15 որ Բեյլիք թաղն, որ նշանաւոր պղնձի հանքերն են, եւ որ իւր դրերը կատարեալպէս արժանի է այս կոչման: Խոտի բարձրաց գլխաւորն ալ կը իրաւը Գառնը Կաղ, եւ իրօք այն տեղ խոշոր քաղ մի կայ հակայական: Թէ ինչ պատճառաւ այս հայերէն անունն աւեր է՝ ոչինչ կարող եմ ասել:

Նստցիք յետոյ տախճինի աղքատ են եւ կ'ապրին՝ իրենց պարտէի պատճեններ (խաղը, ինձոր, սալը, հուն եւայլն) մերձակայ հացաւտ Օլիթի եւ Արտահան գաւառները տանելով, եւ այն տեղ ցորենի եւ զարւոյ հետ փորձախիթով: Այս փորձադրութիւնն ալ կը պահանջէ որ ամէն գիւղացի մէկ կամ աւելի էշ եւ ձի պահէ: Արտեր թէ եւ ունին, բայց շատ անշնան տարածութեամբ են անբեր: Բարբրախտաբար երկու տարիէ ի վեր խոտի պղնձն եւ ցինկի հանքերը չահագործուելով՝ տեղացի ժողովուրդն առաջին անգամ տաակի երես կը տեսնէ:

(Ըարաւաթիւն):

Կ. ՅՈՒՆՍՈՒ



ԳԻՏԱԳՈՒԹԻՒՆ ՄԷ

Հալիթիս այս տարւոյ առաջին թուրք մէջ (էջ 17) կայ Սարգիս Սարաֆեան Արեւիկա-կոպտայն տաղանգարին: Մտաղիք կ'ընենք՝ որ նոյն տաղանգարայն բառերու սեանց սկզբնադիրները հետեւեալ իւրաց կը կազմեն. Սարգիս, Հարգահմէ

¹ Բայց այնպէս աղաւաղեալ՝ որ բառերուն կենն աւելն թուրքերէն է: Օր մի իմ առնէն խոտից մ'իւր դրացուն կը պատմի վրացերէն լեզուաւ քաղաքի մի վիշակ, եւ իմ խօսքերէն հետեւեալ պարբերութիւնը քաղեմ: « Իմ ցոյց կու տայ իրենց լեզուն կերպարարը. » Եւսու քաղաք երբեք մի պարբերի ա. » (մէկ հինգ հայ):

